

Prace znajdujące się w trzeciej części publikacji, której tytuł brzmi *Inspiracje Herbartowskie dla współczesnej pedagogiki*, wskazują na nowe dla nas możliwości, wydawać by się mogło, zbyt przestarzałej myśli J.F. Herbarta.

Lidia Marszałek ukazała herbartowską ideę nauczania wychowującego w kontekście współczesnej pedagogiki przedszkolnej, stwierdzając, że „pedagogika przedszkolna, poprzez zakładaną od początku swego istnienia jedność procesu wychowawczo-dydaktycznego i uznawanie zainteresowania i aktywności dziecka za najsilniejsze determinanty tego procesu, pozostawała zawsze w bliskim związku z ideą nauczania wychowującego”³.

W tekście Barbary Moraczewskiej odnajdujemy kwestie indywidualizmu w pedagogice w świetle poglądów Herbarta. Autorka podejmuje zagadnienie uzdolnień jednostki, które były Myślicielowi bardzo bliskie, zastanawiając się, dlaczego do tej pory nie zwrócono uwagi na prace Herbarta jako pedagoga zatroskanego o właściwy rozwój uczniów zdolnych.

Publikację kończy praca Małgorzaty Połusznej, w której znalazły się rozważania autorki nad zagadnieniami aktualności koncepcji nauczania wychowującego we współczesnej teorii i praktyce dydaktycznej.

W publikacji dokonana została analiza zarówno myśli Johanna Friedricha Herbarta, jak i jego dzieł, prezentując czytelnikowi nowy, inny od dotychczasowego, obraz wybitnego Myśliciela. Z pewnością książka będzie inspiracją dla podjęcia szeregu dalszych rzetelnych i wszechstronnych badań naukowych nad tą wybitną postacią, przyczyniając się do renesansu J. F. Herbarta, ale w odmiennym od dotychczasowego świetle.

Justyna Gulczyńska

Katarzyna Kabacińska, *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2007, ss. 192.

Książka Katarzyny Kabacińskiej *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce* powstała na podstawie jej dysertacji doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Doroty Żołądź-Strzelczyk w Zakładzie Historii Wychowania Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Prezentowana publikacja stanowi przykład interdyscyplinarnych badań prowadzonych w zakresie historii wychowania. Autorka określa we „Wstępie”, że przedmiot jej pracy stanowi „próba rekonstrukcji historycznych zabaw i zabawek dziecięcych z XVIII wieku oraz ich wartościowanie pedagogiczne”¹, zatem książka ma charakter pedagogiczno-historyczny. Warto jednak zaznaczyć, że w publikacji pojawiają się także wyniki badań socjologicznych, etnologicznych, psychologicznych oraz teksty historyków kultury, które pozwalają poszerzyć kontekst prezentowanej problematyki.

³ L. Marszałek, *Idea nauczania wychowującego wobec współczesnej pedagogiki przedszkolnej*, (w:) *Herbart znany i nieznanym. W dwusetną rocznicę wydania Pedagogiki ogólnej*, J. Piskurewicz, D. Stępkowski SDB (red.), Warszawa 2006, s. 186.

¹ K. Kabacińska, *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce*, Poznań 2007, s. 5.

Zakres chronologiczny pracy obejmuje, jak wskazuje jej tytuł, wiek XVIII – a zatem okres niezwykle ważny w dziejach Polski – czas istotnych przemian politycznych, zakończonych rozbiorami oraz jednocześnie czas intensywnego rozwoju kultury. Zakres terytorialny prowadzonych przez Autorkę badań, nad zabawą i zabawkami osiemnastowiecznych dzieci jest dość szeroki, obejmuje bowiem obszar Polski w granicach sprzed pierwszego rozbioru z 1772 r.

Bazę źródłową publikacji stanowią przede wszystkim pamiętniki pochodzące z XVIII i początków XIX stulecia. Ponieważ, jak stwierdza Autorka, oprócz prac Jędrzeja Kitowicza (wyd. w roku 1788)² i Łukasza Gołębiowskiego³ brak prac dotyczących bezpośrednio osiemnastowiecznych zabaw i zabawek nieodzowne okazały się także materiały ikonograficzne. K. Kabacińska wykorzystała rysunki i ryciny zgromadzone w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Narodowego w Poznaniu, Muzeum Okręgowego w Rzeszowie oraz w Gabinetcie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Są wśród nich głównie prace takich autorów, jak: Andrzej Le Brun, Jan Piotr Norblin, Daniel Mikołaj Chodowiecki, Michał Stachowicz czy Zygmunt Vogel.

Swoje rozważania merytoryczne Autorka podzieliła na cztery części. Pierwsza z nich dotyczy prezentacji wybranych teorii zabaw i klasyfikacji zabawek⁴ i stanowi doskonałe wprowadzenie do problematyki prezentowanej w dalszych partiach publikacji. Czytelnik może tutaj odnaleźć różnorodne klasyfikacje zabawek, definicje i typologie zabaw oraz poznać przypisywane im funkcje. Jest to najbardziej interdyscyplinarna część książki, oparta na literaturze z zakresu historii kultury, historii wychowania i historii literatury, etnologii, socjologii, psychologii i oczywiście pedagogiki. Umożliwia to czytelnikowi wieloaspektowe spojrzenie na zabawy i zabawki dziecięce, co jest bardzo istotne zważywszy, że jak zaznaczyła Autorka we „Wstępie”: „Pojęcia będące tematem [...] rozważań kumulują w sobie wiele niejednoznaczności semantycznych”⁵.

W rozdziale drugim⁶ zaprezentowane zostały poglądy, jakie o roli zabawy wyrażali Europejczycy i polscy oświeceniowi myśliciele. Autorka odwołała się tutaj jednak także do wcześniejszych refleksji na ten temat, zarówno myślicieli starożytnych (Platon, Arystoteles i Kwintyliusz), jak i reprezentujących epokę odrodzenia (Petrycy z Pilzna i Ludwik Vives). Po tym krótkim wstępie szerzej zaprezentowała rolę zabawy w koncepcjach wychowawczych Jana Amosa Komeńskiego i Johna Locke’a. Wśród osiemnastowiecznych myślicieli europejskich uwzględniła przede wszystkim Jana Jakuba Rousseau i Condillaca. Najszerzej oczywiście przedstawiła te kwestie w odniesieniu do ziem polskich, nie zabrakło też refleksji, jakie nad zabawą snuli, ale i realizowali w praktyce wychowawczej, m.in. Stanisław Konarski, Hugo Kołłątaj, Grzegorz Piramowicz, Stanisław Staszic, Jędrzej Śniadecki oraz inni – głównie działacze i współpracownicy Komisji Edukacji Narodowej.

² J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Warszawa 1985.

³ Ł. Gołębiowski, *Gry i zabawy różnych stanów w kraju całym, lub niektórych tylko prowincjach: umieszczone tu kuligi, czyli szlichtada, ławy, maskary, muzyka, tańce, reduty, zapusty, ognie sztuczne, rusałki, sobótki itp.*, Warszawa 1831.

⁴ „Wybrane teorie zabaw i klasyfikacje zabawek”, s. 11-46.

⁵ K. Kabacińska, *Zabawy i zabawki dziecięce...*, s. 8.

⁶ „Poglądy myślicieli oświeceniowych na rolę zabawy”, s. 47-67.

Najobszerniejszą część omawianej publikacji stanowi rozdział trzeci zatytułowany „Zabawy dziecięce” (s. 68-150), w którym Autorka dokonała klasyfikacji zabaw ze względu na wiek i płeć dzieci, wyróżniając kolejno: zabawy dziecięce (tutaj oddzieliła zabawy przy kolebce oraz zabawy małych dzieci), zabawy dzieci starszych, zabawy dziewcząt oraz zabawy uczniowskie. Treści prezentowane w tym rozdziale wydatnie wzbogacają fragmenty wierszy i piosenek wykorzystywanych przez dzieci oraz liczne rysunki i ryciny przedstawiające różnorodne formy ich zabaw.

Książkę zamyka krótki przegląd osiemnastowiecznych dziecięcych zabawek⁷, które autorka uporządkowała w ramach trzech grup: zabawek właściwych, przedmiotów zabawy oraz zabawek morficznych. Podobnie jak w rozdziale poprzednim tekst doskonale uzupełniają ilustracje najpopularniejszych osiemnastowiecznych zabawek. Na podkreślenie zasługuje to, że wiele z nich, np. latawce, piłki, lalki czy nieodmiennie kojarzone z dzieciństwem koniki na biegunach, do dzisiaj stanowią ulubione przedmioty zabaw dziecięcych.

Warto zaznaczyć, że Autorka zamieściła w pracy także 6 wykresów, które w przejrzysty sposób prezentują rodzaje zabaw dostosowanych do wieku⁸ i płci⁹ dzieci oraz kategorie używanych przez nie zabawek¹⁰. Analizując treść pracy można zauważyć, że badania nad zabawami i zabawkami dziecięcymi pozwalają także na udzielenie odpowiedzi na wiele innych pytań, takich jak: pytania o obyczajowość, stosunki społeczne, relacje rodzinne, formy opieki nad dziećmi, udział rodziców w wychowaniu czy nauczanie przez zabawę – w domu i w szkole.

Reasumując można stwierdzić, że książka K. Kabacińskiej stanowi ciekawą pozycję wydawniczą w historiografii historyczno-pedagogicznej i rzeczywiście stanowi próbę „wypełnienia niedookreślonego w pełni miejsca zabaw i zabawek w nurtach badawczych”¹¹. Warto połączyć jej lekturę z publikacją D. Żołędź-Strzelczyk pt. *Dziecko w dawnej Polsce*¹², w której podjęta została ta problematyka w odniesieniu do okresu staropolskiego. Należy mieć nadzieję, że w przyszłości powstanie książka syntetyzująca wiedzę o dziecku i dzieciństwie, a więc także o zabawach jako jego nieodłącznym elemencie na ziemiach polskich na przestrzeni dziejów aż do czasów nam współczesnych. O tym, że działania takie mogą być w przyszłości realizowane świadczą chociażby referaty wygłoszone w ramach Pierwszego Biennale Historyków Edukacji¹³, które podejmowało temat „Być dzieckiem w XVIII–XX wieku”.

Agnieszka Wałęga

⁷ „Zabawki dziecięce”, s. 151-175.

⁸ Zabawy niemowlęce i dziecięce przy kolebce, s. 69; „Zabawy dzieci małych”, s. 73; „Zabawy dzieci starszych”, s. 81; „Zabawy uczniowskie”, s. 126.

⁹ „Zabawy dziewczynek”, s. 104.

¹⁰ „Zabawki”, s. 152.

¹¹ K. Kabacińska, *Zabawy i zabawki dziecięce...*, s. 6.

¹² D. Żołędź-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, wyd. 1, Poznań 2002, wyd. 2, Poznań 2006.

¹³ Spotkanie to miało miejsce w dniach 25-26 września 2006 r. w miejscowości Święta Katarzyna koło Kielc. Jego organizatorami było Towarzystwo Historii Edukacji w Warszawie, Zakład Historii Wychowania i Organizacji Szkolnictwa Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach oraz Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.